

נביאים וכתובים

הרב בנימין פלדמן *

ירושלים

כי נאמן שמואל לנביא לה'

סיפורו של שמואל וסיפורם של בני עלי

ספר שמואל פותח בשני עניינים שונים. האחד הוא סיפור הולדתו וגידולו של שמואל הנביא, והשני הוא תיאור מעשיהם של בני עלי והנבואה הקשה שקיבל עלי בעקבות מעשים אלה. בהשקפה ראשונה נראה שאין קשר בין שני העניינים. יש כאן תיאור קורותיו של שמואל הנביא מחד, אותו שמואל שעתיד להיות חולית המעבר בין תקופת השופטים לתקופת המלוכה בישראל. מאידך, יש לנו תיאור המעשה של עלי ובניו, והפורענות שקיבל בית עלי.

כריכת שני הסיפורים יחד

אולם כשנתבונן במקראות נגלה דבר פלא. תיאור נבואת איש האלהים על בית עלי מונח באמצע סיפור תולדות חיי שמואל. הספר פותח עם תיאור הולדתו של שמואל והבאתו לשילה. לאחר מכן עובר הנביא למעשה בני עלי. לאחר שהנביא מתאר את הנהגת בני עלי, עוד באותה פרשה ממש הוא מסיים:

וְשִׁמוּאֵל מְשִׁרֵת אֶת פְּנֵי ה' נֶעַר חָגוֹר אֶפֻּד בְּדָ: (שמואל א ב, יח)¹

בפרשה הבאה עוסק הנביא בתיאור דברי עלי לבניו, ומסיים באופן מפתיע:

וְהַנֶּעַר שְׁמוּאֵל הִלֵּךְ וְגִדְלָ וְטוֹב גַּם עִם ה' וְגַם עִם אֲנָשִׁים: (שמואל א ב, כו)

ה'". נראה אם כן שיש כאן הדגשה ברורה של הזה לעומת זה של שמואל לעומת בני עלי. ויובן על פי מה שיבואר בע"ה.

* לתגובות: Torah240@gmail.com

¹ בפסוק שלפני זה כתוב "ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה'": (ב, יז), ובפסוק שלנו, סמוך מיד לאחוריו, כתוב "ושמואל משרת את פני

שוב יש לנו הדגשה ברורה, שלעומת בני עלי שזלזלו בקדשים וגם זלזלו באנשים הצובאים על פתח משכן שילה, הנער שמואל הוא ההיפך, טוב עם ה' ועם אנשים. מדוע מוצא הכתוב לנכון להדגיש את הפער שבין שמואל לבני עלי?

ובאמת גם לולי העובדה שהפסוקים כורכים את שני העניינים ביחד, יש להתבונן במאורעות עצמם. היתכן שיש כאן מקרה, שבדיוק בשעה ששמואל הנביא מובא למשכן, חטאו בני עלי? כדי להבין עניין זה ביתר עומק יש להתבונן בעיקר עניינו של שמואל הנביא.

שמואל הנביא: השורש למלכות בית דוד ולבית המקדש

עיקר עניינו של שמואל הנביא ברור שהיה לייסד ולכונן את המלכות בישראל. את תפילתה סיימה חנה בפסוק

ה' יַחַתּוּ מְרִיבֹו עֵלֹו [מְרִיבֹו עֵלֹו] בְּשָׁמַיִם יִרְעֶם ה' יִדִין אֶפְסֵי אָרֶץ וַיָּתֵן עֵז לְמַלְכּוֹ וַיָּרֶם קַרְן מְשִׁיחוֹ: (שמואל א ב, י)

ופירש הרד"ק "אם אמרה זה בדרך הנבואה, רמזה בזה שעל ידי שמואל בנה יהיה מלך בישראל והוא ימשחנו." כי ראתה חנה ברוח הקודש שזהו עיקר תפקידו של שמואל בנה.

וראה בהקדמת הר"י אברבנאל לספר שמואל, שעמד על השאלה מדוע נקרא הספר 'שמואל', למרות שהוא כולל ענייניהם של שאול ודוד. וביאר שם ששאל ודוד הם מעשה ידיו של שמואל ומתייחסים אליו כבנים אל האב. דהיינו שהיחס שבין שמואל לשאול ודוד הוא לא רק שבמקרה נבחר הוא למשוח אותם למלוכה, אלא זה היה עיקר עניינו ותפקידו בחיים, וכל מעשיהם מתייחסים אליו.²

והנה מלכות בית דוד, שהיא המלכות הסופית בישראל, הייתה השורש לבית המקדש, שנבחר מקומה על ידי דוד ונבנה על ידי שלמה בנו. כפי שכתוב בגמרא: 'שלש מצוות נצטוו

הנביא ומתייחסים אליו כבנים לאב, כמ"ש מהרי"א, הנה אותו חסרון שהיה בשמואל אז, לפי מדריגתו, שייחס לעצמו חשיבות של אנכי הרואה, היה מן הגורמים לכשלון מלכות שאול. שהיה חסר בהתבטלות לרצון ה', כמו שכתוב "הנה שמוע מזבח טוב..." (שם טו, כב). וכשבא למשוח את דוד, כשנאמר לו "אל תבט אל מראה ... האדם יראה לעינים", היינו שבזה היה תיקון למה שאמר אנכי הרואה. והשיג עתה שהאדם יראה לעינים, ושכל כח ראייתו רק מכח הקב"ה. ולכן פגם דק זה לא היה קיים בשעה שמשח את דוד, ולכן דוד באמת הנהיג מלכותו בשלימות הביטול להקב"ה, וכפי שנאמר עליו "איש כלבב" (ש"א יג, יד). והכל מסתעף ממצבו של שמואל הנביא, שהכל נמשך ממנו, ואם שגיתי ה' יכפר בעדי.

² ואפשר שמפני זה נצטער שמואל כל כך על לקיחת המלכות משאול המלך. כמו שכתוב "ויחר לשמואל ויזעק אל ה' כל הלילה" (ש"א טו, יא). כמו כן כתוב "ולא יסף שמואל לראות את שאול עד יום מותו כי התאבל אל שאול" (שם פסוק לה). כי כן היה זה עיקר ענינו למלוך מלך בישראל, והמלכת שאול היתה עניין עיקרי בתפקידו. ויש להציע כאן עוד עניין באימה וביראה. הנה ידוע מה שאמרו חז"ל שכיון שכשחיפשו שאול ונערו את הרואה, אמר שמואל "אנכי הרואה" (שם ט, יט), נענש על זה, שכשבא למשוח את דוד אמר לו הקב"ה "אל תבט אל מראהו ... כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב" (שם טז, ז). ואולי ניתן להציע, שהואיל וכל ענייניהם של שאול ודוד נמשכים ממש משמואל

שבועות תשע"ז מילון ז

ישראל בכניסתן לארץ, להכרית זרעו של עמלק, למנות להם מלך ולבנות בית המקדש³. כינון המלכות ובנין בית המקדש, שני תאומה צביה הם בכינון מלכות ה' בישראל. וכפי שאנו רואים שקדושת ירושלים קשורה ותלויה במלכות בית דוד כפי שבא לידי ביטוי במקראות רבות, וכפי שהאריך בזה בספר 'חידושי מרן רי"ז הלוי' על תהלים⁴.

שני הדברים האלה – מלך ובית המקדש – הן הנה הדברים שחסרו בתקופת השופטים. "בְּיָמֵינוּ הָיָה אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה"⁵, "וְאַהֲיָה מִתְהַלֵּךְ בְּאַהֲלֵנוּ"⁶. העם לא היה מאוגד על ידי מלך לעבוד את ה' בשלימות. כמו כן המשכן, שהיה מעון ארעי לשכינה, לא תפס את מקומו הראוי בקרב בני ישראל [כפי שאנו רואים שזלזלו בעלייה לרגל, עד שהוצרך אלקנה אבי שמואל לסובב בערי ישראל לזרום לעלות למשכן שילה].

זהו המצב שעמד בפני ישראל בתקופת לידת שמואל. השלב הבא בכינון מהותם של כלל ישראל כלל שני חלקים: בנין בית המקדש, דהיינו קביעות השכינה במקום אחד, ומינוי מלך. וכל זה היה צריך להעשות על ידי שמואל הנביא. שמואל הנביא הוא זה שמשח את שאול, שלימים נכשל במלכותו ונלקחה ממנו, ואחר משח את דוד שלימים כונן את מלכותו לעולמי עד, נתן את נפשו על מציאת מקום המקדש וקדושת המקדש נקשרה לעולם בכסאו. לא זו בלבד ששמואל הוא זה שמשח את דוד שלאחר מכן זרע את הזרעים של בית המקדש, אלא שהוא היה מעורב באופן פעיל בהכשרת בנין בית המקדש, כמבואר בגמרא, שבאותו לילה שברח דוד מפני שאול ישב עם שמואל ועסקו בנויו של עולם, דהיינו שישבו וביררו את מקום המקדש, ומסר שמואל לדוד באותו לילה מה שאין תלמיד ותיק למד בשבעים שנה⁷. הוא הי גם זה שמסר לדוד את מגילת המקדש, כמבואר בילקוט שמעוני⁸.

כל עצמו של שמואל הוא שורש לבנין בית המקדש, ולתיקון בית ישראל על מכונו על ידי מלך ובית המקדש. נמצא שכל סיפורו האישי של שמואל הנביא הוא בעצם סיפורם של יסוד ושורש המלכות בישראל ובנין בית המקדש. עיקר תפקידו של שמואל הוא למשוך את דוד [כמו שרואים בתפילת חנה וירם קרן משיחו], והיינו שורש מלכות בית דוד. ועל ידי זה גופא יש לנו שורש לבנין בית המקדש, שנבנה על ידי שדוד המלך נדב לבו לזה כמבואר במקראות⁹.

שבנביאים אחר משה רבינו היה שמואל. כמו כן מובא בשם האר"י בתחילת שער רוח"ק, דנבואת שמואל למעלה מכל הנביאים ולמטה רק משל משה רבינו. [וכתוב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו. ואמרו חז"ל (ברכות לא:) שקול כמשה ואהרן]. וכן רואים אנו שהנבואה יצאתה לשמואל מבית קודש הקדשים, כמ"ש המפרשים (ש"א ג, ג), דבר שלא מצינו בנביאים אחרים. כי כן שמואל היה צריך להוריד לעולם את שורש בית המקדש על ידי המלכת המלך, ולזה נצרכה דרגה גדולה מאד של נבואה.

³ סנהדרין כא, עמוד ב.

⁴ פרק ל.

⁵ שופטים כא, כה.

⁶ שמואל ב ז, ו.

⁷ זבחים נד, עמוד ב.

⁸ דברי הימים סימן תתרפא.

⁹ ואפשר שמפני זה היה שמואל צריך להיות נביא בדרגה שלא מצינו דוגמתה אחרי משה רבינו. בספר משבצות זהב מביא את דברי הרד"ק על הפסוק "אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה" (ירמיה טו, א). ופירש הרד"ק 'וזכר משה ושמואל שהיו ליום ונביאים והגדול

סילוק בית עלי מן הכהונה – עם תחילת בנין בית המקדש

ומעתה נחזור לענין כהונת בית עלי. הנה הנבואה האיומה על בית עלי התקבלה מהקב"ה כבר עכשיו, אולם בפועל לא באה לידי ביטוי עד שעלה אביתר מן הכהונה, וגם זה לא באופן סופי, עד שנמשח צדוק ביום חינוך בית המקדש. כמו שכתוב "וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ לִפְנֵי יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא בְּשִׂמְחָה גְדוֹלָה וַיִּמְלִיכוּ שְׁנֵית לְשִׁלְמָה בֶּן דָּוִד וַיִּמְשְׁחוּ לַיהוָה לְנָגִיד וּלְצִדּוֹק לְכֹהֵן: ¹⁰". וכפי שכתב הרד"ק, שאף שנכנס צדוק לכהונה באותו יום שיצא דוד מפני אבשלום, מכל מקום לא נמשח לכהן עד שנבנה בית המקדש¹¹.

מדוע לא סולקו בני עלי מן הכהונה באופן סופי (כלומר על ידי משיחת צדוק) עד יום חינוך בית המקדש?

לא הרי המשכן שהוא דירת עראי לשכינה, כהרי בית עולמים. מעיקרי ענייניו של בית המקדש הרי היה שכבוד ה' ישתקף מהמקום הנבחר. אם עד עתה, במשכן שילה ובנוב וגבעון, היו בני עלי יכולים לשרת במקדש לפני ה', הרי שבבית המקדש כבר אינם ראויים ונדחים הם מהזכות לשרת שם.

וזה מבואר בכתובים, שהרי נאמר:

וְהָקִימְתִי לִי כַהֵן נְאֻמָּן כְּאֲשֶׁר בְּלִבִּי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה וּבְנִיתִי לוֹ בֵּית נְאֻמָּן וְהִתְהַלַּךְ לִפְנֵי מִשְׁיַחֵי כָּל הַיָּמִים: (שמואל א ב, לה)

ופירש מהר"י קרא שזה מוסב על בית המקדש, ורמזו הוא לחורבן משכן שילה. "נאמנות" פירושה שהנאמן הוא כל כולו מוקדש לדבר, כלומר שבית המקדש הוא בית נאמן, ודרוש שיהיה בו כהן נאמן לאלקיו. וכתוב עוד שם "והתהלך לפני משיחי", כלומר שהכהן ישרת עם המלך הנמשח מאת ה' להציג את מלכותו בעולם.

[מיתת עלי ובניו היתה באותו יום של חורבן משכן שילה, אולי מפני שמשכן שילה היה סוג של השראת השכינה ארעית, ולזה התאימו עלי ובניו. וביום שנחרב המושג הזה של השראת השכינה באופן כזה, מתו גם הכהנים המתאימים לזה.¹²]

לידתו של שמואל והגעתו למשכן שילה: שורש תקופת בית המקדש

אפשר לומר שאף על פי המימוש בפועל היה רק בבנין בית המקדש, הרי שמשבא שמואל כבר החל להתנוצץ עניין בית המקדש. כנראה שהחסרון היה כבר לפני שהתחילו לחטוא בפועל, אבל לעומת שורש קדושת בית המקדש שניכרה בנוכחותו של שמואל, יצא הפגם מהכח אל הפועל, וניכר זלזולם של בני עלי בקודש בעליל. החטא בא לידי ביטוי מיד עם הנחת השורש לבית המקדש, והתוצאות באו לידי ביטוי ביום חינוך בית המקדש עצמו.

¹² נוב וגבעון היו רק בתור מעבר בין משכן שילה לבית עולמים.

¹⁰ דברי הימים א כט, כב.
¹¹ פירושו לשמואל ב טו, כד.

סיפורו של שמואל וסיפורם של עלי ובניו כרוכים ירדו מן השמים. סיפורו של שמואל הוא סיפורו של תיקון ישראל על ידי התאחדותם סביב למלך צדיק שיאגד אותם לעבודת ה', וסביב לבית אשר יבחר ה' לשכן שמו שם. סיפורם של בני עלי הוא סיפורו של סוף התקופה, שבה למרות שיש שופט ויש משכן, חסר באופן מהותי בשני הדברים.

קללת בני עלי ביד אלקנה אבי שמואל, וביד שמואל עצמו

וראה זה פלא, הנה הנביא שבא להביא את דבר ה' לעלי על בניו ועל ביתו, היה לא אחר מאלקנה אביו של שמואל, כמובא ברש"י¹³, ובוודאי אין זה מקרה. ולפי מה שנתבאר מובן היטב, כי כן עיקר הבשורה לבית עלי הייתה שמתחיל להיות מהלך חדש בישראל, מהלך שבו הם אינם מתאימים עוד לשאת בתפקיד. מהלך זה מובל על ידי שמואל הנביא, שהוא עצמו המשך ישיר לאלקנה שדרש את כבוד ה' בעלייה לרגל. ומי מתאים לבשר את הבשורה יותר מאלקנה עצמו.

ולא עוד אלא שהקב"ה בא אל שמואל הנביא בעצמו לחזור על הנבואה על בית עלי. וכבר עמד מהר"י אברבנאל מדוע הוצרכה עוד נבואה על אותו עניין. ועיין שם שביאר שעלי היה מסופק אם נבואת האיש שבא ובישר לו הייתה נבואה אמיתית או שאין אלו אלא דברי עצמו. אולם לפי דרכינו יש לומר שכיון ששמואל הוא זה שמוביל את כל השינוי הכלול בנבואה זו, היה מן הראוי שהנבואה תעבור דרכו. תחלה עברה דרך אביו שהיה שורש אליו, ואחר עברה דרך שמואל עצמו.

יסוד חטאם של בית עלי, והפכו אצל דוד המלך מייסד בית המקדש

עיקר החטא של בית עלי היה, כמו שמפורש בפסוק, "וַתִּכְבַּד אֶת בְּנֵיהָ מִמֶּנִּי"¹⁴. כל עניינם של הכהנים הוא להיות כל כולם משרתי ה', שכל עצמיותם נתונה לכבוד ה' על ידי עבודתו במקדש, "הָעֹמְדִים שָׁם לִפְנֵי ה'"¹⁵. ולכן עלי, שכיבד את בניו יותר מהקב"ה, לא שייך לכהונה האמיתית.¹⁶ לכן בנבואה שעל ידי אלקנה נאמר "וְהִקִּימְתִּי לִי כֹהֵן נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בְּלִבִּי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה"¹⁷, כלומר שהכהן האמיתי והנאמן הוא זה שכל מעשיו משקפים אך ורק את רצון ה'.

וכשנתבונן נראה שזהו כל עניינו של דוד המלך. בנבואת שמואל לדוד נאמר "איש כלבבו"¹⁸. הפגם שמצא הקב"ה בשאול היה בכך שלא ביטל את עצמו לגמרי לרצונו, כמו שכתוב "הֲנֵה שָׁמַע מְזַבַּח טוֹב ... כִּי כִּי חָטְאת קָסָם מְרִי..."¹⁹. מלכות ישראל צריכה להיות כזו שכל כולה מיוסדת על קיום וביצוע רצון ה', היפך מהמצב המתואר במילים "בְּיָמֵם הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיִּשָּׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה"²⁰. ודוד המלך אומר על עצמו "וּנְקַלְתִּי עוֹד מִזֹּאת וְהִיִּיתִי

¹³ פירושו לשמואל א ב, כז.

¹⁴ שמואל א ב, כט.

¹⁵ דברים יח, ז.

¹⁶ כמו כן זוהי טענה וקפיידא גדולה על הכהנים,

כמו שאומר מלאכי "לְכֶם הַכֹּהֲנִים בּוֹזֵי שְׁמִי"

(מלאכי א, ו); וכן בפסחים נו עמוד א, שיצאה בת

קול על ההוא דהוה כריך שיראי על ידיו ועובד.

¹⁷ שמואל א ב, לה.

¹⁸ שמואל א יג, יד.

¹⁹ שמואל א טו, כב.

²⁰ שופטים כא, כה.

שָׁפַל בְּעֵינָי²¹. ולכן בא בית המקדש על ידו, כי זהו עצם ענין בית המקדש, שכל מהותו הוא השתקפות כבוד ה'²².

שמואל הנביא המושאל לה' שורש למהלך המתוקן

השורש לכל זה הוא שמואל הנביא. הוא זה שהוקדש מלידתו לעבודת ה', ואשר כל מעשיו משקפים אך ורק רצון ה' וכבודו. עליו הכתוב אומר:

וַיֵּדַע כָּל יִשְׂרָאֵל מִדֹּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע כִּי נֶאֱמַן שְׁמוּאֵל לְנָבִיא לַיהוָה: (שמואל א ב, כ)

לא רק שהוא נביא, אלא שהוא נאמן לנביא, כלומר שאין לו מאומה זולת מה שעובר דרכו דבר ה'. הוא זה שמהווה בסיס למלכות בית דוד ובסופו של דבר לבניין בית המקדש [בית נאמן] ולהעמדת כהן נאמן. הוא זה שיכול למסור את מיקומו המדוייק של בית המקדש, משום שכל עניינו של בית המקדש משתקף מדמותו. תחילת המעבר מהמצב של איש הישר בעיניו יעשה, בלי מלך המכוון את ישראל לאביהם שבשמים, בלי בית המקדש לרכז את כל מעיינם של ישראל סביב עבודת ה', למצב המחודש של מלכות בית דוד המשקפת את מלכות ה', ושל בית המקדש מקום השראת השכינה הסופית והקבועה, שורשה בלידתו של שמואל ובהגעתו למשכן שילה.

כבוד ה' כל אחד בתחום שלו. וכשיהיה משיח ה' כבר צריך כהן שיתאים לכך, ובית עלי כבר הוכחו כבלתי מתאימים לתפקיד זה.

²¹ שמואל ב ו, כב.
²² וזהו ג"כ שאומר "וְהִתְהַלַּךְ לִפְנֵי קוֹשִׁיחִי", כי עניין הכהונה ועניין המלוכה שניהם לשקף את